

ARVYDAS PACEVIČIUS

Vilniaus universitetas

MOTIEJUS VALANČIUS XIX a. KNYGOS KULTŪROJE

„Kartkartėmis girdėjote tad iš burnos mano, tad per knygas, ko norėjau iš jūsų“¹. Jau šia citata parodomas tam tikras Žemaičių vyskupo Motiejus Valančius santykis su knyga. Jis visiškai pelnytai yra laikomas produktyviausiu XIX a. antrosios pusės lietuvių rašytoju, beletristikos pradininku, daugelio knygų leidybos projektų iniciatoriumi ir dalyviu. Tik jo požiūris į knygą ir jos paskirtį ano meto visuomenėje, kaip liudija Krokuvos kunigo Zigmanto Golano atsiminimai², buvo kiek kitoks, nei su lenkų kultūra susijusių dvasininkijos luomo atstovų. Pavyzdžiui, paiką ir tuščiagarbį, neteikiantį dvasinio peno ir visuomeninės naudos skaitymą ir knygų kaupimą gyvenimo saulėlydyje M.Valančius vertino atsainiai³. Kyla klausimas, ar toks vyskupo požiūris nebuvo poza, senolio nuotaikos išraiška? Kaip keitėsi M.Valančiaus santykis su knyga modernėjančioje visuomenėje? Pagaliau ar bandė pats daryti įtaką sudėtingai sistemai *knyga–biblioteka–skaitytojas*, kurią vadiname *knygos kultūra*? Šiame straipsnyje nesiekama aprėpti visos su knyga susijusios M.Valančiaus veiklos, nes ji istorikų⁴ ir knygotyrintinkų⁵

¹ P. Puzaras, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla*, Vilnius, 1992, p. 218.

² V. Žukas, „Lvovo laikraščiuose apie Motiejų Valančių“, *Literatūros pabarėse*, Vilnius, 2000, t. 1, p. 135–149. – Zigmano Golano atsiminimai buvo publikuoti ir *Lietuvos aide* 1995 12 02, nr. 243.

³ „<...> mažiau skaitant knygas, o daugiau žmonių širdis, bus ir galva pilnesnė, ir širdyje laisviau. Kažkada <...> buvau pasidavęs šiai knyginei karštligei, nors knygų turėjau daug mažiau, negu čia matau, bet ta daugybė slėgė, todėl ir lioviausi. Dabar labiau esu linkęs spausdinti žmonėms praktines knygeles, negu kaupti mokslines knygas“, V. Žukas, *min. veik.*, p. 141.

⁴ Tepaminėsime naujausius veikalus: V. Merkys, *Motiejus Valančius. Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius, 1999, p. 287–330; I. Šenavičienė, *Žemaičių lituanistai Vilniaus Vyriausiojoje seminarijoje. Motiejus Valančius*, Vilnius, 1998, p. 125–179.

⁵ V. Biržiška, „Daugiaveidis Valančius“, *Literatūros naujienos*, 1935, nr. 11 (21), p. 11–25; V. Biržiška, *Knygotyros darbai*, Vilnius, 1998, p. 164–166, 347–349, 352–356; M. Brensztajn, „Zbiory prywatne w gubernii kowieńskiej“, *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 232; nr. 233; S. Lūžys, „Kauno apskrities viešosios bibliotekos knygos istorijos muziejus“, *Knygotyra*, 1996, t. 23 (30),

mokslo darbuose jau gana plačiai aptarta. Pagrindinis tyrimo tikslas – remiantis išlikusiais asmeninės vyskupo bibliotekos knygų egzemplioriais, nuosavybės įrašais, pastabomis, dedikacijomis, atskleisti ne taip akcentuotus ar visiškai nežinomus M.Valančiaus biografijos, susijusios su knyga, epizodus. Straipsnio gale pateikiamas išlikusių „M.Valančiaus bibliotekos knygų ir jų ženklų“ (1 priedas) bei „Pastabų Kražių gimnazijos bibliotekos knygose“ (2 priedas) sąrašai.

Išlikusios M.Valančiaus asmeninės bibliotekos knygos rodo (žr. 1 priedą), kad, kaip ir dera kunigui, jis kaupė garsiausių to meto dvasininkų pamokslus ir pamokslų medžiagą, turėjo Vilniaus dvasininkijos elito – Andriaus Benedikto Klungevičiaus, Jono Skidelio, Leono Borowskio, Antano Fiałkowskio, Angelo Daugirdo, Mamerto Herburto – Šv. Jono bažnyčioje sakytus *Jubiliejinius pamokslus* ir kitus šio žanro veikalus. Kitos knygos susijusios su tiesiogine religine-ganytojiška (*Evangelijos ir laišakai; Maldos, kalbamos prieš Mišias ir po jų*) ir charitatyvine (*Tikroji filantropija; Apie Prancūzijos seselių vargdienių kongregaciją*) veikla. M.Valančiaus rinkinyje yra teologijos knygų, – jis buvo įsigijęs Volpos klebono Aloyzo Stankūno *Teologijos traktatą apie tikėjimą*; taip pat *Apmąstymus moralės tema* italų kalba ir *Atsiliepinimą apie teologiją* vokiečių kalba. Seniausia M.Valančiaus rinkinyje buvusi knyga susijusi su bažnytine teise; tai dviejų tomų foliantas – kanonų teisės profesoriaus Bernardo Zegerio *Rinktiniai veikalai*. Prie pasaulietinės istorijos ir apskritai pasaulietiško turinio knygų priklauso tik Karolio Radvilos (vad. Pannie kochanku) *Istorinis romansas*. Iš M.Valančiui knygas dovanojusių asmenų minėtini Vilniaus Katedros kapitulos kanauninkas M. Herbutas, palikęs anaipatol nelakonišką dedikaciją (žr. 5 pav.), ir bendramokslis Vilniaus Vyriausiojoje kunigų seminarijoje alumnas Pranciškus Stulginskis.

Išvardytos knygos rodo M.Valančių turėjus parankinį *knygų rinkinį*⁶. Vyskupas nebuvo bibliofilas tikrąja to žodžio prasme. Atvirkščiai, jis skeptiškai, kartais niekinamai žiūrėjo į uolių kolekcininkų veiklą. Pirmiausia iš tokių minėtinas vyskupas nominatas, bibliofilas keistuolis Jonas Chrizostomas Gintila. Šis, anot M.Valančiaus, po 1831 m. „pajuto nesuvaldomą norą rinkti knygas ir bebūdamas sostinėje įgijo jų daugiau, neg privačiam žmogui reikia, nes jo knygynas buvo vertas 30 000 rublių sidabru“⁷. J.Ch. Ginti-

p. 151; S. Lūžys, „Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai XVI–XVIII a.“, *Knygotyra*, 1997, t. 33, p. 25–26; A. Pacevičius, „Asmeninė Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus biblioteka“, *Informacijos mokslai*, 2002, t. 20, p. 106–111; L. Vladimirovas, „Motiejaus Valančiaus pastabos, įrašytos Kražių gimnazijos bibliotekos knygose“, *Apie knygas ir bibliotekas*, Vilnius, 2002, p. 121–122; V. Žukas, „M.Valančius apie lietuviškas knygas“, *Bibliotekų darbas*, 1986, nr. 8, p. 32–33.

⁶ Plačiau apie M.Valančiaus biblioteką, jos komplektavimo šaltinius ir likimą žr.: A. Pacevičius, min. veik., p. 107–110.

⁷ M. Valančius, *Pastabos pačiam sau*, Vilnius, 1996, p. 70.

los bibliotekos kaupimą M. Valančius vadina tuščiagarbyste, nes čia pat minimas nominato gautas ordinas. Kita vertus, prieš tapdamas vyskupu M. Valančius pats Vilniuje ieškojo J. Ch. Gintilai knygų ir 1841 m. vasario mėn. išsiuntė jam į Peterburgą 23 veikalus, nurodęs, kad geidžiamo Leono Kreuzės ieškotų pas kanauninką Juozapą Giniotą. Beje, šiame laiške M. Valančius ironiškai apibūdino knygų prekeivius (greičiausiai žydus), įkyriai siūlančius gatvėje knygas: „Pavestuoju man reikalui padariau vizitą visiems valkatoms, kartojantiems gatvėje: 'Parduodu, parduodu knygas!' Deja, taip nepasisekė, kad teradau vieną, tiesa, didoką knygą, kurią čia pridėdu“⁸. Taigi M. Valančius pats prisidėjo prie didžiausios tuometinėje Lietuvoje asmeninės bibliotekos (daugiau kaip 20 000 tomų) komplektavimo, nors jos savininką vėliau apibūdino neigiamai.

Šis kontekstas rodo, kad vargu ar M. Valančius būtų turėjęs didelę biblioteką. Vyskupas knygoms nebuvo išrankus ir įsigydavo tik tai, kas jam buvo reikalinga tiesioginiame ganytojiškame ir švietėjiškame darbe. Asketišką požiūrį į knygos pasaulį patvirtina ir paskutiniai jo žodžiai Krokovoje, lankantis pas Z. Golaną: „Privalau pasveikinti jus, mano kunige, turite gerą skonį – bibliotekoje neaptikau pasaulietiško turinio knygų arba vien literatūrinių [grožinių]. Literatūros manija lenkų kunigams daro daug žalos. Pirmiausia atima laiką, būtiną maldai, bažnytinei veiklai, teologinių veikalų skaitymui, o blogiausia tai, kad jie praranda dvasiniam luomui taip būtiną žodžio rimtį ir sakinio tvirtumą“⁹.

Atsainų M. Valančiaus požiūrį į kolekcionavimą rodo ir tai, kad jis neturėjo ekslibriso, – knygas ženklino nuosavybės įrašais. Dedikacijas ir pastabas vyskupas įrašydavo tik lenkiškai ir lotyniškai. Nepavyko aptikti nė vieno lietuviško (žemaitiško) įrašo. Tačiau su knygos autoriumi M. Valančius polemizavo jo vartota kalba (plg. pastabas Kražių kolegijos knygoje). Knygų nuosavybės įrašų forma ir turinys keitėsi kartu su visuomenine padėtimi. Iš pradžių pasirašinėjo *Własność Macieja Wołonczewskiego, Z Xiąg Macieja Wołonczewskiego*, vėliau – *Jedna z książek Macieja Wołonczewskiego Biskupa Żmudzkiego, Z książek Macieja Wołonczewskiego Biskupa Żmudzkiego*, o lotyniškose knygoje – *Ex libris Mathiae Wołonczewski Epis. Samog* (žr. 1 ir 2 pav.).

M. Valančiaus skaitymo pomėgius reikia aptarti diferencijuotai, nes profesinė lektūra, iš kurios ir susidarė asmeninis knygų rinkinys, negali būti tapatinama su jo skaitytų knygų repertuaru, – šis, aišku, buvo daug platesnis. Minėtinas hagiografijos pomėgis. Ne veltui 1855 m. jis aprobavo Lauryno Ivinskio išverstą vokiečių rašytojo Kristupo Schmido didaktinę apysaką *Genovaitė*, kurios pagrindas buvo Vakarų Europoje populiari legenda apie XIII a. Brabanto kunigaikštystės krikščioniškos moralės tvirtumą. Yra žino-

⁸ M. Valančius, *Raštai*, Vilnius, t. 1, p. 500.

⁹ V. Žukas, „Lvovo laikraščiuose...“, p. 142.

ma, kad M.Valančius mėgo skaityti šventųjų gyvenimus ir kitus hagiografinius kūrinius, rekomenduodavo juos kunigams¹⁰. Veikiausiai skaitymu M.Valančius „pasisotino“ Kražiuose, kur turėdamas pakankamai laiko išnaršė gausią jėzuitų sukaupią gimnazijos biblioteką, vėliau išvežtą į Kauną. Galima spėti, kad sąlygos skaityti buvo ir Žemaičių Kalvarijos mokykloje, kur M.Valančiui baigiant mokslus buvo gana gerai sukomplektuota biblioteka. Tai matyti iš išlikusio 1820 m. knygų sąrašo¹¹. Taigi galima teigti, kad M.Valančių supo vienuoliškų knygų pasaulis. Čia jis išmoko pagrindines kalbas, leidusias neužsisklęsti tik tarp lotyniškų bei lenkiškų knygų ir skaityti įvairią lektūrą. Nors 1820 m. minėtos mokyklos ir vienuolyno bibliotekoje nebuvo nė vienos knygų rusų kalba, pagal 1821 m. birželio 13 d. Vilniaus universiteto vizitatoriaus Petro Kožuchowskio ataskaitą M.Valančiaus žinios iš rusų kalbos buvo įvertintos „gerai“¹². Tuo metu Žemaičių Kalvarijos bibliotekoje atsirado knygų rusų kalba. „Mokymo reikalams šiais metais (1821. – A.P.) įsigyti du gaubliai ir po du Europos, Azijos, Afrikos, Amerikos ir Australijos žemėlapius. Jo Imperatoriškosios didenybės kabinetas mokyklai dovanuoja 11 knygų rusų kalba“¹³. Be rusų, M.Valančius 1820–1821 m.m., būdamas penktoje klaseje, čia dar mokėsi lotynų, vokiečių ir prancūzų kalbų (žr. 12 išn.). Nepaisant prastoko prancūzų kalbos įvertinimo („vidutiniškai“) jaunystėje, gyvenimo saulėlydyje M.Valančius, kun. Z.Golano liudijimu, įdėmiai vartydamas knygas, kiekvienoje religinės literatūros srityje parodė turįs gausybę žinių ir stebėtinai aiškią nuomonę. Apie Jaques Benigne Bossuet (1627–1704) – prancūzų teologą, pamokslininką ir Bažnyčios politiką, galikonybės vadovą jis prabilo prancūziškai („pasakė keletą frazių prancūziškai, netgi gana gražiai“): „Šis Bossuet turi pakankamai duomenų būti Bažnyčios daktaru, jeigu tik ne toji nelemtoji galikonybė ir ne ta puikybė, su kokia jis vertina garbingąjį Feneloną“¹⁴. Vadinas, M.Valančius prancūziškai mokėjo, nors apie J.Ch. Gintilos rodomas prancūzų kalbos „aukštumas“ jis atsiliepdavo kritiškai. Be minėtų kalbų, vėliau M.Valančius studijavo graikų, hebrajų kalbas, mokėjo ir italų kalbą. Apie tai byloja įrašas vienoje iš teologijos skyriaus knygų (žr. 1 pav.). Taigi M. Valančių galima laikyti poliglotu, nors kartais jo filologiniai gebėjimai istoriografijoje vertinami kritiškai.

¹⁰ V. Merkys, min. veik., p. 276.

¹¹ A. Pacevičius, „Žemaičių Kalvarijos dominikonų bibliotekos autoriai ir knygos 1820 metais“, *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 290–309.

¹² Dominikonų archyvas Krokovoje, Kž. 5, l. 145. – Iš kitų dalykų M. Valančius buvo įvertintas taip: „Lotynų kalba ir iškalba – puikiai, algebra – gerai; fizika ir botanika – gerai; moralė ir teisė – gerai; visuomenės (senovišku terminu tariant – *liaudies*) veiklos istorija – labai gerai; rusų kalba – gerai; prancūzų – vidutiniškai; vokiečių – gerai; papročiai – gerai“ (žr. 9 pav.).

¹³ „Žemaičių Kalvarijos viešosios mokyklos istorija“, *Dominikonų archyvas Krokovoje*, Kž. 6, l. 7.

¹⁴ V. Žukas, min. veik., p. 142.

M.Valančiaus skaitymo skonis nulėmė ir leidžiamų knygų repertuarą, – čia vyravo religinė literatūra, maldaknygės, giesmynai, pamokslai, šventųjų gyvenimai. Vyskupas rėmė ir elementorių, kalendorių, įvairių lengvų skaitinių leidybą. Nenuostabu, kad išlikusių M.Valančiaus bibliotekos knygų tematika iš esmės sutampa tiek su jo inicijuotos leidybos repertuaru, tiek su dekanatų bibliotekoms rekomenduota literatūra¹⁵. Kita vertus, M.Valančius buvo aukštą postą bažnytinėje hierarchijoje užimantis dvasininkas, tad privalėjo skleisti katalikiškas vertybes, reglamentuoti skaitymą pagal to meto reikalavimus. Čia galima prisiminti fragmentą iš jo paskutinio ganytojiško laiško – testamentu: „Idant Jusu tikėjimas szirdise nenusilpnėtu, niekad neskaitykite Bažnyczios uždraustu knygu. Juk jeigu Bažnyczia draudžia bedieviszkas knygas skaityti, daro tą dėl Jusu gero, nes nenori, idant katalikai įgytų paabejojimą tikėjimo dalykuose. Tėvo Szventojo isztarmė, uždraudžianti skaityti nekurias bedieviszkas knygas ir raštus, kiekvieną kataliką priverčia sąžininszakai užlaikyti. Jeigu nežinote, ar knyga yra uždrausta ar ne, tad pasiklauskite savo kleboną; arba jeigu atrastumėte knygoje ką priešingą tikėjimui, lengvai dasiprotėsite, kad knyga turi būti uždrausta. O kadą Jums atsiustu katalikiszkas knygas Sziaurėje (Maskolijoje) spausdintas, taip pat lengvei dasiprotėsite, isz kokio szaltinio anos paeina ir patropšite įmesti į degantį kakalį (pecziu)“¹⁶. Skirtingai nuo XVIII a. pamokslininko Kiprijono Lukauskas, raginusio bedieviškas knygas „ataduoty unt sudeginima sawa Spawiednykuy“¹⁷, čia M.Valančius jau pasikliauja pramokusių skaityti valstiečių nuovoka ir sąmoningumu.

M.Valančiaus organizuotą knygų platinimą ir visuomeninę skaitymo uždavinių sampratą įvertinti reikia diferencijuotu požiūriu. Akivaizdu, kad vyskupas vienokius tikslus kėlė savo luomo žmonėms (dvasininkijai), kitokius – bajorijai, valstiečiams ir net vaikams. Baltijos kraštų raštingumo lygis XVIII a. buvo vienas aukščiausių caro imperijoje ir gana aukštas, palyginti su tų laikų Vidurio ir Rytų Europa. Iki baudžios panaikinimo maždaug trečdalis kuršių valstiečių mokėjo skaityti, o 1790 m. duomenys rodo, kad 61 proc. jaunuomenės Livonijoje buvo raštinga¹⁸. Kitose buvusios LDK srityse gebančių skaityti buvo mažiau, nors, paties M.Valančiaus duomenimis, 1853–1863 m. laikotarpiu kai kuriuose Žemaitijos dekanatuose mokančių skaityti nuošimtis šoktelėjo nuo 30 iki 60 proc.¹⁹ Be abejo, M.Valančiaus su-

¹⁵ Plačiau apie šių bibliotekų sudėtį žr.: V. Merkys, min. veik., p. 275–276. – 1853 m. ap-linkraštis, raginantis dvasininkiją aktyviau įsijungti į 1851 m. pradėtą dekanatų bibliotekų kūrimą, saugomas LNB RKR, f. 108, b. 2, l. 26.

¹⁶ P. Puzaras, min. veik., p. 225.

¹⁷ K. Lukauskas, *Pamokslai*. Tekstą parengė Juozas Karaciejus, Vilnius, 1996, p. 46.

¹⁸ P.U. Dini, *Baltų kalbos: Lyginamoji istorija*, Vilnius, 2000, p. 340.

¹⁹ M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1970, p. 473–474.

kurtos dekanatų bibliotekos ir spausdinto žodžio skleidimas šiame alfabetizacijos procese atliko didelį vaidmenį. Konsistorijos raštinę vyskupas buvo pavertęs lyg knygų platinimo centru, savotišku tarpbibliotekiniu abonementu. Šių bibliotekų, pradėtų kurti 1851 m., uždavinys buvo kelti bendrąjį knygų išsilavinimą. Kita vertus, negalima pamiršti ir verslo, iš kurio pelnėsi Varnių knygyno savininkas Adomas Zavadzkiš, ekonominės plotmės.

Organizuodamas knygų leidimą ir platinimą, M. Valančius skyrė Žemaitiją nuo „Lietuvos“ (Aukštaitijos) – pastarojoje „liaudis ir neturtinga, ir nepratusi knygas skaityti“²⁰. Gal todėl aukštaičius, uždengusius Svėdasų bažnyčios stogą, apdovanojo knygomis. 1854 10 12 M. Valančius pasiuntė į Uteną dekanui P. Staševičiui 20 *Žiwato*²¹ egzempliorių ir paprašė išdalyti knygas Svėdasų parapijos parapijiečiams, pasižymėjusiems dengiant bažnyčios stogą. Vyskupas rekomendavo knygas įteikti iškilmingai, po atitinkamo pamokslo, prieš tai jose įrašius gavėjo vardą ir pavardę. Kaip liudija Svėdasų klebono Kanuto Siaurimavičiaus 1854 12 22 pranešimas dekanui, prašymas buvo įvykdytas: gruodžio 21 d. po atitinkamo pamokslo buvo paskelbta ganytojiška padėka, o paskui nuo vyskupo įteiktas knygas gavo 20 asmenų: Justinas Reutas, Adomas Budreika, Feliksas Čepas, Nikodemas Semėnas, Florijonas Pajarskas, Ciprijonas Baltuška, Jonas Kazlauskas, Silvestras Matuliauskas, Jonas Kemeklis, Tomas Sterkus, Jonas Lapienis, Laurynas Mekas, Petras Dobkevičius, Jurgis Žvirblis, Liudgardas Žemaitis, Aleksas Šimkūnas, Juozapas Mierkis, Juozapas Sterkus, Feliksas Bubliauskas ir Martynas Tamošiūnas²².

Tokius paskatinimus knygomis tiek Žemaitijoje, tiek Aukštaitijoje sunku perdėti. Valstietis buvo pratinamas prie knygų, ir ne šiaip kokios, o gautos iš paties vyskupo rankų! Taip paženklintas, kone šventas knygas saugojo ir skaitė visa šeima, kaimas, o gal ir parapija. Vien šis *Žiwatas* buvo išleistas 45 000 egz. tiražu²³. Apibendrintai galima tarti ir taip: užuot rūpinęsis ir puoselėjęs savo asmeninę biblioteką, M. Valančius kūrė „liaudies biblioteką“, formavo skaitantį ir apsišvietusį lietuvių krikščionių. Kita vertus, skatinimas knyga XIX a. buvo plačiai paplitęs. Pavyzdžiui, paties Valančiaus paliepiamu 1846 m. knygoje²⁴, seniau pri-

²⁰ V. Merkys, min. veik., p. 302.

²¹ *Žiwatas* Jezaus Kristaus Wieszpaties Musu Arba Istorije Naujoje Istatima. Wilniuj: Spaustuwiej A. Dworcziaus, 1853.

²² A. Streikus, *Utenos parapija*, Utena, 1999, p. 88–90. – Čia publikuojama ir M. Valančiaus laiško faksimilė. Įdomu, kad vyskupas laišką rašė pats, taigi valdydamas vyskupystę nesitenkindavo vien formaliais, šaltais, oficialiais cirkuliarais.

²³ *Lietuvos TSR bibliografija*, Vilnius, 1969, p. 432. – V. Biržiškos duomenimis, knyga buvo išleista 14 000 egz. tiražu.

²⁴ R. P. Pauli Segneri E Societate Iesu Quadraginta Sermones per Verni Jejunii tempus...dicti ex Italico Idiomatico Latinitate donati a R. P. Udalrico Dirrhaimer, ejusdem societatis. Augustae Vindelicorum et Dilingae: Sumpt. Joannis Caspari Bencard, 1748.

klausiusioje Kražių jėzuitų kolegijai²⁵ ir atsidūrusioje (gimnaziją keliant į Kauną) Varnių kunigų seminarijoje, buvo įrašyta:

„На основании Высочайше утверждённого Устава Р.К. Епархиальной Семинарии V. 36. Воспитанник 3-его курса Франциск Новицкий за отличное поведение, прилежание и успехи отличные в науках, оказанные им в течении 1845/46 учебного года, признан достойным награды сей Книги, которая и дана воспитаннику Новицкому от Семинарского Правления за надлежащим подписанием и с приложением Казенной печати. Врени, Июня 28 дня 1846 года. Ректор Тельшевской Р.К. Епархиальной Семинарии Доктор Богословия, имеющий Пастырский наперстный золотой крест Кс. Волончевский (ant-spaudas ir neįskaitomas gubernijos sekretoriaus parašas)“²⁶.

Taigi nesidrovėta geriausiai klierikus Varnių (Žemaičių) kunigų seminarijoje paskatinti ir institucinės bibliotekos knyga ir tai nebuvo laikoma jos fondų parceliavimu.

M. Valančius atskirai rašydavo raštus dvarininkams, kreipdavosi ir į pavietų maršalkas, prašydamas, kad jie platintų religines knygas turtingojo luomo šeimose. Pavyzdžiui, Telšių pavieto maršalka 1852 m. išdalijo visus knygoms gauti bilietus²⁷. Kunigas Antanas Juozapavičius 1909–1940 m. surinko nemaža M. Valančių dar menančių žmonių (tarp jų būta ir bajorų) atsiminimų, kurie rodo, kokią didelį įspūdį bendraujant su vyskupu jiems paliko jo „auklėjimas knyga“²⁸.

„Pirmą išpažintį atlikau pas vyskupą M. Valančių, knygutę gavau tada Skorb duszy pobożney. Savo parašytas knygas dalijo žmonėms be pinigų, ragindamas, kad mokytųsi skaityti. Būdamas Kražiuose kapelionu, eidavo pas piemenis į ganyklas ir pats juos mokydavo skaityti“, – prisiminė bajoras Jonas Pikelis iš Jaušaičių kaimo. Petronėlė Mikuckaitė iš Drobūkščių pasakojo: „Nemokėjau skaityti, davė knygutę Senas aukso altorius; nemokantiems lementorius dalindavo. Liub dalys tas knygas Velykų antrą dieną“. Aukso altorių gavo ir Antanina Radavičienė iš Varnių. Kitai varniškei Liudovikai Fabijonavičienei M. Valančius davė „ne maldų knygą, bet kažkokią [lenkišką] istoriją“. Felicijonas Pucevičė iš Klaišiškės prisiminė, kad vyskupas dovanodavo „tai kapeiką, tai lementorių ar kokią knygutę“. Per dirnavonę

²⁵ Rankraštinis įrašas (toliau – RĮ) antraštiniame lape: Collegii Crosensis Soctis JESU emptus ex Censu Woderaciano Tymph: 8 Ao 1758.

²⁶ „Remiantis Jo Didenybės įsaku R.K. Vyskupijos seminarijai V. 36, III kurso auklėtinis Pranciškus Novickis už puikų elgesį, stropumą ir puikius mokslo pasiekimus, parodytus 1845/46 mokslo metais, pripažintas vertas šios dovanojamos knygos, kuri auklėtinui Novickiui įteikiama Seminarijos valdybos vardu su atitinkamu įrašu ir Valdžios antspaudu. Varniai, 1846 m. birželio 28 d. Telšių R.K. Vyskupijos seminarijos rektorius, teologijos daktaras, turintis ganytojo žiedą su aukso kryžiumi kun. Volončevskis“: RĮ įklijoje po pirmojo priešlapiu su lako antspaudu (taigi diplomas!) – LNB RKR, C 251 / U 120331.

²⁷ P. Puzaras, min. veik. p. 113.

²⁸ V. Vengrienė, A. Juozapavičius, „Prisiminimai apie Motiejų Valančių“, *Žemaičių žemė*, 1999, nr. 4 (25), p. 12, 21, 29.

*didesniesiems duodavo knygičes, mažesnius klausinėdavo, ar moka skaityti: Antanui Tomkevičiui iš Varnių „davė Senelį, t. y. Šiaulėniškį“. Juozapo Bartkevičiaus iš Varnių liudijimu, per išpažintį vyskupas pabardavo nemokėjusius skaityti („skaityti nemokėjau. Už tai išbarė“)*²⁹.

Norėčiau ypač paminėti *Žemaičių vyskupystės* platinimą ir su tuo susijusį M.Valančiaus pažįstamų, o gal ir bičiulių būrį. Kaip teigė pats M.Valančius, „veikalą dviejuose tomuose parašiau, dar seminarijoje rektoriumi būdamas. Išspausdinau 1500 egzempliorių 1848 m.“³⁰ M.Valančius platino knygą prenumerata, – veikalą užsisakė 121 asmuo (86 kunigai, 18 klierikų ir 17 pasauliečių; iš pastarųjų 4 tituluojami gubernijos sekretoriais, tiek pat vyskupijos įstaigų tarnautojų). *Žemaičių vyskupystę* M.Valančius manė pardavinėti po 1 sidabro rublį³¹. Tačiau dažnai knygą dovanodavo, įrašydamas dedikacijas:

*JW. Prezydentowi i kawalerowi Hr. Stefanowi Platerowi w dowód szacunku – Autor. 1852 r.*³²;

*Autor WJ: Księdzu Butowiczowi Proboszczowi Kroźskiemu za gorliwość w rzeczach wiary ofiaruje. – 1855. r. (10 pav.)*³³;

*Autor JW Hrabi Leduchowskiemu w dowód wdzięczności posyła 1862*³⁴;

*Autor WJKs. Janowi Pacewiczowi Adm. Uźpolskiemu ofiaruje 1862 r. (11 pav.)*³⁵;

*Autor WJ Panu Hipolitowi Bucewiczowi na pamiątkę przyjętego bierzmowania 1864 r. Listopada 2. dnia ofiaruje (12 pav.)*³⁶;

*Autor JKs. Józefowi Szydłowskiemu Fil. w Najborwie w dowód wdzięczności ofiaruje (13 pav.)*³⁷.

Vincentas Butavičius (1827–1872) ir Jonas Pacevičius (1825– ?) minimi ir tarp *Žemaičių vyskupystės* prenumeratorių, tad sunku pasakyti, ar šios dedikacijos įrašytos iš anksto užsakytose ir nupirktose knygose, ar jas vyskupas dovanuoja. Dedikacija Ipolitui Bucevičiui rodo, kad sutvirtinimo proga M.Valančius ne tik dovanodavo knygas, bet ir papuošdavo jas gražiu įrašu.

Atkreiptinas dėmesys į dedikacijų struktūrą ir formuluotes: vyskupas dėkoja Juozapui Šidlovskiui ir Leduchovskiui už kažkokias paslaugas, Vincentui Butavičiui knygą skiria už uolumą tikėjimo srityje, o Steponui Pliateriui ir Jonui Pacevičiui – reikšdamas pagarbą. Kitaip tariant, dedikacijos tikslinės, ne šabloniškos. Tai dar kartą įrodo M.Valančiaus bendravimo gebėjimus. Dera pabrėžti, kad daugelis iš čia išvardytų asmenų yra jo bičiuliai ir pagalbininkai,

²⁹ Ten pat, p. 12–29.

³⁰ M.Valančius, Pastabos., p. 157.

³¹ M.Valančius, Raštai, t. 1, p. 506.

³² MAB RSS, LK–19/228.

³³ V. Staniulio asmeninė biblioteka Kaune, 9001.

³⁴ KAVB, R 13010.

³⁵ MAB RSS, LK–19/228.

³⁶ LNB, f. 12–23.

³⁷ VUB RSS, Lr 12382.

vienaip ar kitaip susiję su M.Valančiaus švietėjiška veikla. Antai S. Pliateris (1802–1862), lietuvių raštijos tyrėjo Jurgio Pliaterio (Plioterio) brolis, visą amžių rūpinosi švietimo reikalais ir buvo daugelio mokyklų garbės globėjas, savo lėšomis pastatė namus Kretingos mokyklai. Kunigai V. Butavičius ir J. Pacevičius padėjo M.Valančiui leidžiant ir platinant knygas. Svarbiausia, kad abu aktyviai dalyvavo 1863 m. sukilime ir pirmasis buvo priverstas emigruoti į Prancūziją, o antrasis išvartytas tremtin, – nubaustas aštuonerius metus kalėti Sibiro katorgoje.

M.Valančius rašė ne tik *Pastabas sau*, bet ir dienoraštį *Bažnytinių direktorijų* (*Directorium Horarum Canonicarum*) ir kitų knygų parašėse. Čia rasime ir melancholiškų gyvenimo saulėlydin žengiančio žmogaus atsivėrimų (žr. 14^a pav.), ir santykių su Simonu Daukantu atšvaitų (žr. 14^b pav.). Dar 1834 m., vos tapęs Kražių gimnazijos kapelionu ir bibliotekininku, M.Valančius daug skaitė, nebijojo autoritetų ir neturėjo skrupulų dabartine bibliotekininko profesinės etikos prasme – rašė pastabas į senąsias knygas. Pirmasis šias marginalijas (anot L.Vladimirovo – pastabas, *notae*), tvarkydamas Kauno universiteto bibliotekos fondus, pastebėjo Vaclovas Biržiška. Pasak jo, „tai rimta kritika ne tik prieškatalikiškų raštų, kurių buv. Jėzuitų bibliotekoje buvo nemaža, bet ir įvairių katalikiškų sunkiausiai įkandamų teologinių traktatų. Valančius geru noru juos perstudijavo, įvertino ir tiek savo negausų iš Varnių ir Vilniaus universiteto išneštą bagažą pagausino, kad retai kas Lietuvos kunigų čia su jomis (juo. – *A.P.*) lygintis galėjo“³⁸. V. Biržiška M.Valančiaus paliktus įrašus prisiminė ir vėliau. 1951 m. jis rašė: M.Valančius „buvo įpratęs knygos pabaigoje įrašyti trumpą viso veikalo apibūdinimą, tai ir savo parašu patvirtindamas. Šiose pastabose jis pasireiškė ne tik rimtu teologu, bet ir istoriku, keliais trumpais ir ryškiais posakiais sugebančiu kritiškai įvertinti knygos teigiamas ir neigiamas puses“³⁹. Iki šiol Levas Vladimirovas yra paskelbęs tris, o Sigitas Lūžys – dvi M.Valančiaus pastabas senosiose knygoje (žr. 2 priedą). Tačiau tokių įrašų būta ir daugiau. Jano Dubovičiaus knygoje *Hierarchija, arba apie viršenybę Dievo Bažnyčioje*⁴⁰ M.Valančius įrašė: 1835 m. / Šis veikalas yra ir retas, ir naudingas skaityti. / Kun. M.Valančius, Teologijos magistras⁴¹. M.Valančiaus pastaba išliko ir 1536 m. Paryžiuje išleistame II a. pirmoje pusėje gyvenusio Hermijaus veikale *Trijų*

³⁸ V. Biržiška, „Daugiaveidis Valančius“, *Literatūros naujienos*, 1935, nr. 11 (21), p. 11; Cit. iš.: P. Puzaras, min. veik., p. 7.

³⁹ V. Biržiška, „Vyskupo Motiejaus Valančiaus biografijos bruožai“, atsp. iš „Aidų“ kultūros žurnalo, 1951, nr. 8, 9, 10. Pranciškonų spaustuvė Brooklyne, 1952, p. 18.

⁴⁰ Hierarchia albo o zwierzchnosci w cerkwi Bozey. Od wieleb. Oyca Jana Dubowicza Archimandryty Monastera Dermanskiego. Lwów: druk Colleg. Soc. Jesu, 1644.

⁴¹ 1835o r. / To dzieło iest i rzadkie i warte czytania. / X. M. Wołonczewski Teol. M., VUB LNB Lit. sk., B lenk 2 / 621 (konvoliutas) (žr. 4 pav.).

*vyrų ir mergelių dvasinių pratybų (regėjimų) knyga*⁴². Jame jis brūkštelėjo: 1834 m. / Šiame tome maišomi šventi dalykai su bedieviškais – / Iš seniausiųjų laikų garsus Hermijaus veikalas pritaikytas viduramžių vizionieriams – / M. Valančius, *Kražių mokyklos kapelionas*⁴³.

Pažymėtinas neįtikėtinas M. Valančiaus taiklumas, pastabumas, siekimas parodyti, kad knygą jis tikrai skaitė. Iš esmės šias pastabas galima laikyti laiškais ateinančioms kartoms. Kita vertus, M. Valančius nesidrovėjo pasirašinėti šalia buvusių vyskupų (aptariamoji knyga XVI a. priklausė Mikalojui Pacui). Šių marginalijų kontekste akivaizdu, kad kun. Z. Golano aprašytas M. Valančiaus gebėjimas taikliai ir glaustai apibūdinti vieną ar kitą autorių ar knygą, atskleisti esmę yra visiškai tikroviškas. Grįžtant prie veikalo *Pastor*, parašyto apie 140 m., pasakytina, kad M. Valančius, vykdydamas Kražių gimnazijos bibliotekininko pareigas, antraštiniame lape pats gražiai įrašė šios knygos pavadinimą. Hermijaus kūrinys buvo skirtas besiklostančios vyskupų ir popiežių institucijos problematikai. Jame dar nekalbama apie vieną vyskupą (popiežių), o minimi Romos Bažnyčią valdantys presbiteriai (*presbiteros* arba *pastores*) ir vyskupai (*episkopos*). Žinoma, kad II a. pabaigoje vienas autorius minėjo Hermijų rašius „neseniai, mūsų laikais, kai Romos Bažnyčios soste sėdėjo jo brolis vyskupas Pijus“ (*nuperrime, temporibus nostris sedente cathedra urbis Romae ecclesiae Pio episcopo fratre ejus*)⁴⁴. Maždaug tuo pat metu Lijono (Lugduno) vyskupas Šv. Irenėjas paskelbė pirmąjį Šv. Petro įpėdinių, Romos vyskupų, sąrašą, kur Pijus minimas devintoje vietoje⁴⁵. Tai gi M. Valančius, lyg regėdamas save Žemaičių vyskupo soste, domėjosi senosios Apaštalų Bažnyčios organizacine struktūra ir valdymu. Juk būtent II a. presbiterių („senesniųjų“) kolegijos pirmininkas virto vieninteliu vyskupu, turinčiu teisę teikti sakramentus ir įgalioti kitus presbiterius juos teikti. Šiame kontekste M. Valančiaus knygos priešlapyje prieš trečią viršelį paliktas rankraštinis įrašas vertintinas kaip Romos Apaštalinės Bažnyčios laikotarpio istorijos šaltinius pažinusio asmens įžvalga.

M. Valančiaus skaitymo pomėgius galima sieti ir su siekimu pažinti Žemaitijos istoriją, garsiųjų LDK kultūros veikėjų knygas, rinkti medžiagą jau gimstančiai *Žemaičių vyskupystei*⁴⁶. Minėtasis Jano Dubovičiaus veikalas

⁴² Liber Trium virorum et trium Spiritualium virginum / Hermae Discipuli S. Pauli / Revelationes / seu Pastor. Parisiis / Opus typis mandatum anno 1513. / vero Anno 1536. a Comite Pac emptum Vilnae.

⁴³ An. 1834. / In hoc volumine miscentur sacra profanis – / Opus Hermae antiquitus per celebre, comparatum visionariis medii aevi – / M. Wołonczewski Capel. Scholae Kros (žr. 7 pav.).

⁴⁴ L. Karsavinas, *Europos kultūros istorija*, Vilnius, t. 1, 1991, p. 134–135.

⁴⁵ Ten pat. Plg. *Krikščionybės kronika*, Vilnius, 1999, p. 38.

⁴⁶ Kaip rodo Jono Matuso atlikta M. Valančiaus naudotų rašant *Žemaičių vyskupystę* šaltinių ir literatūros analizė, daugelis jų buvo pasiskolinta iš minėtosios Kražių bibliotekos ir archyvo, taip pat iš Žemaičių Kalvarijos, Raseinių, Telšių, Varnių ir kitų to meto Žemaitijos

Hierarchija M.Valančiaus dėmesį patraukė ir todėl, kad šis žymus bažnytinės unijos LDK šalininkas savo darbe naudojo Lietuvos metraščius, Maskvos kronikomus, Vakarų Europos istoriniais šaltiniais. Matyt, neatsitiktinai LNB RKR saugomame vyskupui priklausiusiame rankraščių ir spaudinių konvoliute atsidūrė poeto Placido Jankovskio portretas (žr. 8 pav.). Su šiuo unitu bei kitais rutėnų provincijų klierikais M.Valančius 1825–1826 m. kartu gyveno ir bičiuliavosi Vilniaus vyriausiojoje seminarijoje⁴⁷. Taigi begriūvančios Kražių gimnazijos bibliotekos prieblandoje susikirto kelių kartų žemaičių mintys, M.Valančius vartė tas pačias knygas, kurias skaitė Motiejus Strijkovskis, Merkeliš Giedraitis, Mikalojus Pacas! Akivaizdu, kad 34 metų kunigui tai suteikė įkvėpimo (žr. 1 pav.). Antai Merkeliui Giedraičiui priklausęs *C. Baronijaus Annales Ecclesiastici* septintas tomas buvo naujai įrištas M.Valančiaus rūpesčiu. Tai rodo knygos priešlapis: *Oprawiony ten tom 1836 roku za czasów Ks. Wołonczewskiego bibliotekarstwa*⁴⁸.

Išlikusios asmeninės vyskupo bibliotekos knygos, akcidencijos ir marginalijos jose rodo, kad iki 1839 m. jis domėjosi bažnytinės unijos klausimais, bičiuliavosi su unitais, daug skaitė lotyniškai. Vėliau santykis su XIX a. knygos pasauliu keitėsi ne tik dėl etnopolitinės situacijos, bet ir asmeninio M.Valančiaus požiūrio. Apie 1845 m. M.Valančius jau puikiai suvokė spausdinto žodžio reikšmę visuomenės nuomonės formavimui, Katalikų Bažnyčios gynimui nuo Rusijos imperijoje skleidžiamos stačiatikiškos propagandos. Senąjį „kosmopolitišką“ knygų ir idėjų segmentą užklojo žemaičių–lietuvių lektūros srautas. Visa tai leidžia šiek tiek kitu aspektu pažvelgti į M.Valančiaus knygų platinimo per dekanatų bibliotekas akciją, kurią už polonizacines tendencijas smerkė V. Biržiška (tiesa, vėliau savo nuomonę sušvelninęs). Knygos lenkų kalba M.Valančiui, skirtingai nuo V. Biržiškos, dar nekėlė baimės; manydamas, kad geriau skaityti lenkiškai, negu nieko, jas dovanodavo ne tik suaugusiesiems, bet ir vaikams. Kita vertus, tokią elgseną diktavo perdėm lenkiška knygų rinka, lietuviškos, ypač intelektualiosios, lektūros trūkumas. Socialinės komunikacijos požiūriu M.Valančius ir jo pagalbininkai padėjo pagrindus tautinei skaitymo revoliucijai. Pabrėžtinai ir pakartotiniškai knygų leidimas, tam tikro dievobaimingo gyvenimo būdo, jau įgijusio tautiškumo bruožų, išsitvirtinimas. Išsiveržiant iš sakytinės kultūros ir pereinant į rašytinę (knygos) kultūrą ypatingą vaidmenį atlieka pavyzdys ir elementarios formos bei turinio knyga, pratinanti prie nepažįstamo, šiek tiek bauginančio rašto ženklų pasaulio. Vargu ar Rusijos imperijos valdininkams būtų buvę aktualu drausti lietuvišką spaudą, jeigu ne M.Valančiaus ir jo pagalbininkų aktyvi knygų leidyba ir platinimas.

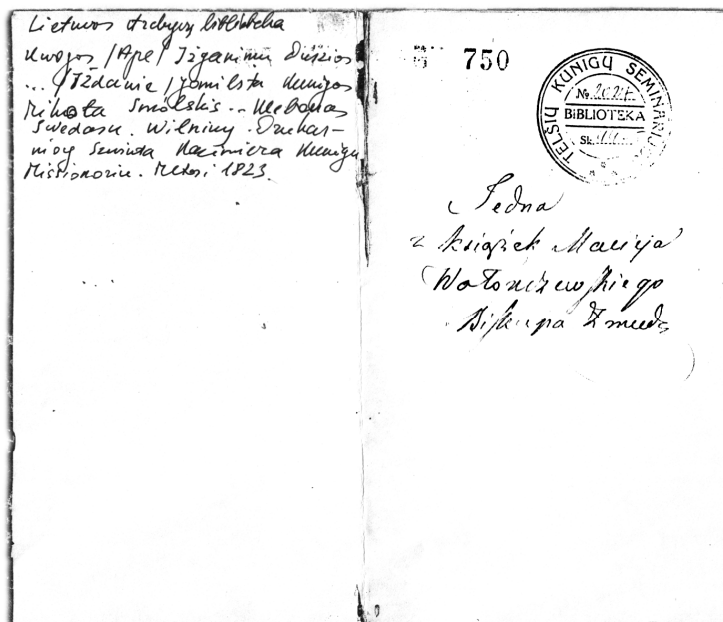
įstaigų bibliotekų ir archyvų. Žr. J. Matušas, *Motiejus Valančius kaip istorikas*, atsp. iš *Senovės*, t. 11, Kaunas, 1938, p. 16–19.

⁴⁷ I. Šenavičienė, min. veik., p. 129.

⁴⁸ S. Lūžys, *Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai*, p. 26.

1 pav. M. Valančiaus nuosavybės įrašas lotynų kalba, frazė italų kalba ir pieštas balandžio („Gerosios Naujienos“) siluetas knygoje „Reflessioni Morali“ (Trento, 1753). Saugoma LNB RKR, U 155660 (A11411)

2 pav. M. Valančiaus nuosavybės įrašas lenkų kalba knygoje „Uwogos Ape Ižganimu Duszios“ (Vilnius, 1823). Saugoma Lietuvos archyvų departamento bibliotekoje, nr. 750

Książeczka.

*ta wstała moja ręka, napisana,
oddaję mi temu siostrzance mo-
jemu Władysławowi Beresnie-
wiczowi na pamiątkę. Dziato-
się w Kownie 1873 r. paździer-
nika 16. dnia.*

*Maciej Wołnowski Siskup
Zmudzki.*

3 pav. M. Valančiaus dedikacija Vladislovui Beresnevičiui rankraštineje knygoje „Pamiętnik Domowy”. Saugoma VUB RS, f. 1-D1053

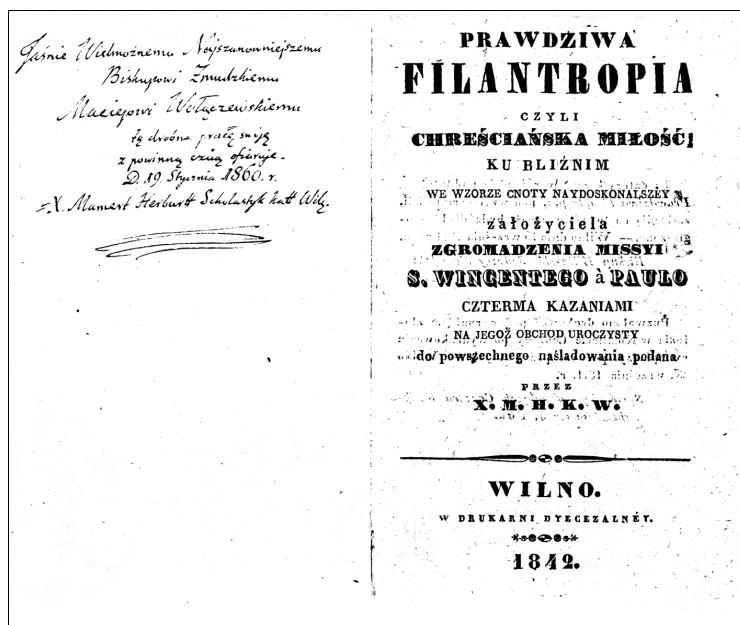
Hunc docuit rabido Zoile dente Theon
Et titulus minio est & cedro charta notanda
Emthea quæ prima dogmata fronte gerit.
Inspice, sed tumidos fastus depone legendo, hæc
Dogmata, & indemnus Zoile Censor eris.

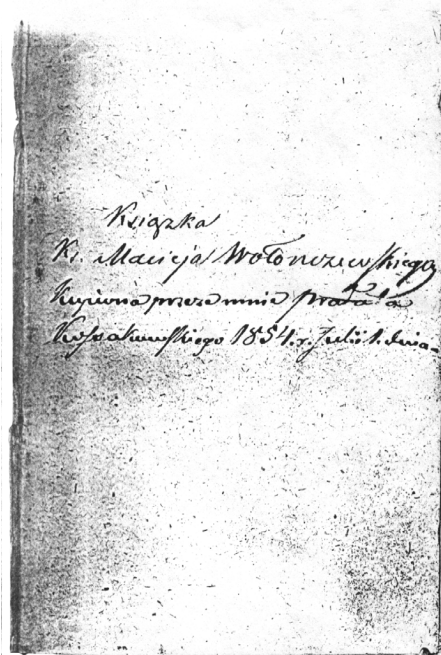
1835 r.

To druido offi i radhu i warte cystania.
M. Wolnowski Siskup

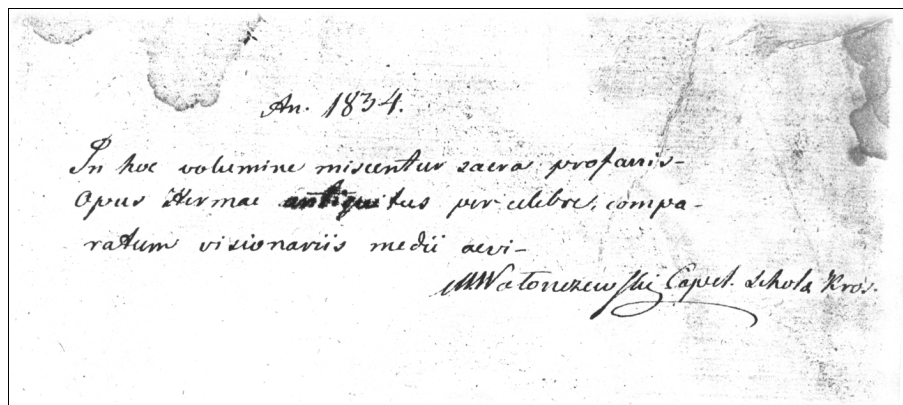
4 pav. M. Valančiaus pastaba knygoje „Hierarchia albo o zwierzchności w cerkwi Bożej” (Lvovas, 1644). Saugoma LNB Lit. sk., B. lenk. 2/621

5 pav. Vilniaus katedros kapitulos kanauninko Mamerto Herburto dedikacija M. Valančiui knygoje „Prawdziwa filantropia“ (Vilnius, 1842). Saugoma LNB Lit. sk., K7069

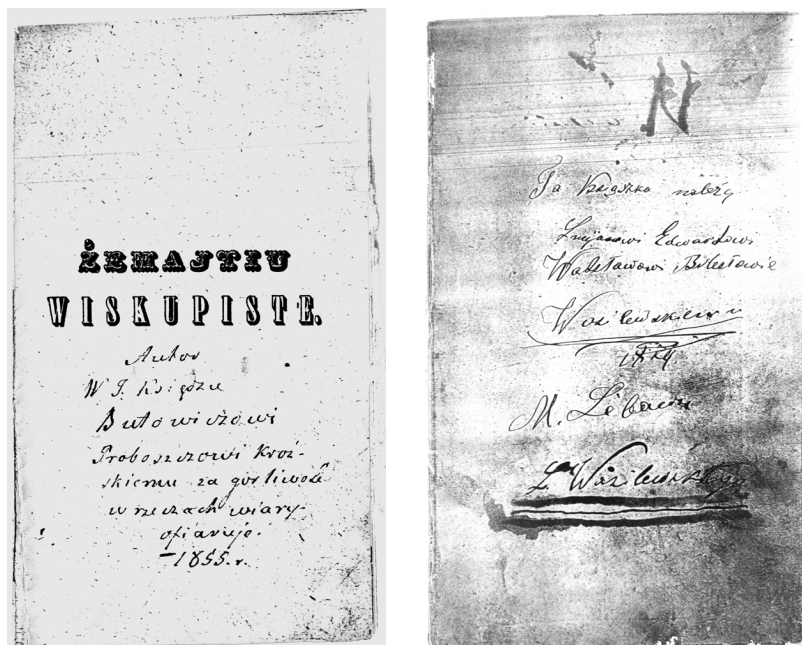
6 pav. M. Valančiaus nuosavybės įrašas lenkų kalba knygoje „Ewangelię i Epistoly“ (Vilnius, 1838) ir prelado Kosakovskio pastaba, kad jis šį veikalą nusipirko 1854 metais. Saugoma asmeninėje Vidmanto Staniulio bibliotekoje Kaune

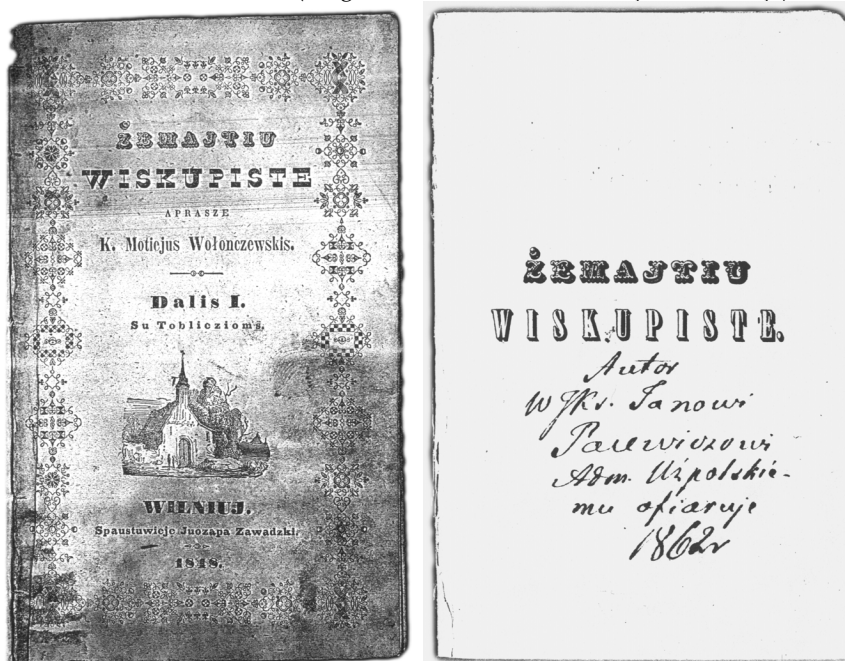
7 pav. M. Valančiaus pastaba knygoje „Liber trium Virorum et trium Spiritualium Virginum“ (Paryžius, 1513). Saugoma VUB Ret. sp. sk., II 4590

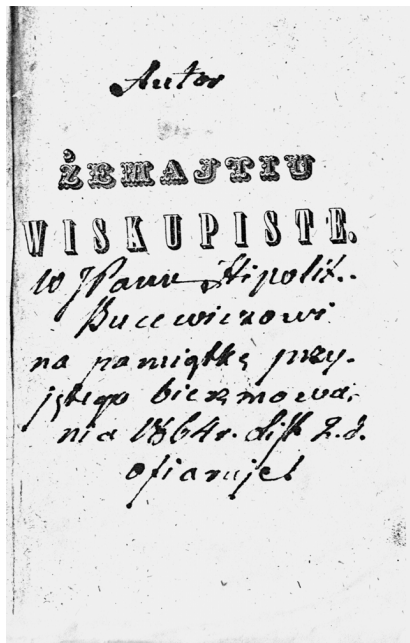
8 pav. Poeto Placido Jankovskio portreto reprodukcija, atsidūrusi tarp M. Valančiaus pavienių spaudinių ir rankraščių. Saugoma LNB RKR, f. 42, b. 18, lap. 62

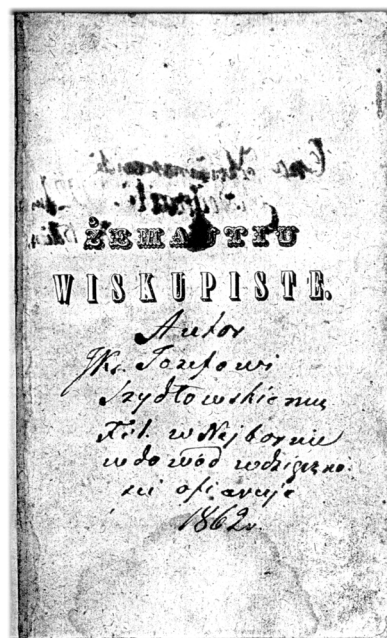
10 pav. M. Valančiaus dedikacija „Žemaičių vyskupystėje“ (Vilnius, 1848)
Vincentui Butavičiui (saugoma V. Staniulio asmeninėje bibliotekoje)

11 pav. M. Valančiaus dedikacija Jonui Pacevičiui
(MAB ret. sp. sk., LK - 19/228)

12 pav. M.Valančiaus dedikacija Ipolitui Bucevičiui (LNB, f. 12-23)

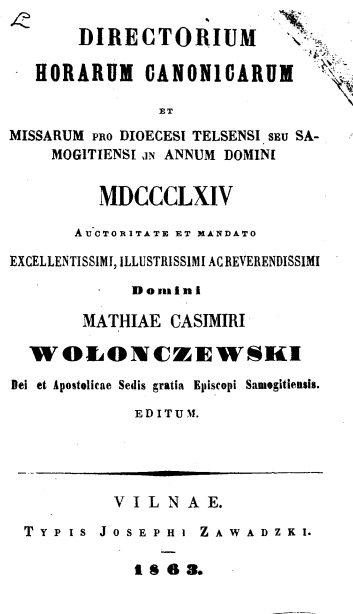
13 pav. M.Valančiaus dedikacija Juzefui Šidlovskui (VUB Ret sp. sk., Lr 12/382)

Roku 1859. Marca 11.
pierwszy raz wyszed.
Tem pracowałem do ago.
du. Inicju zapisał
mi było, terminu po-
kazywał tylko 2. stop.
ciężka. po tej wyście
u doktora kaka
i przekonałem się
żem z był wozem
wyszedł.

Roku 1864. Listopada 26.
Dnia umarł w popiel-
nach literat. i symon
Daukanta u Kł. Ignacego
wojz wily. W roku zy-
cia swego 77. pogrze-
biony na mogile para-
fialnej popielanich.

14 pav. M.Valančiaus pastabos „Directorium Horarum Canoniarum“ parašėse:

- apie darbą darže ir persalimą (LNB Lit. sk., K 353);
- apie Simono Daukanto mirtį (LNB Lit. sk., K 416)

Įteikta 2002 m. sausio mėn.

MOTIEJUS VALANČIUS IN THE BOOK CULTURE OF THE XIXth CENTURY

Summary

Žemaičiai Bishop Motiejus Valančius (1801–1875) went down in history not only as a defender of the Catholic Church in Lithuania against Russification, but also as the author of many books and the initiator of publishing projects who perfectly understood the power of the printed word in the Lithuanian society, which was rapidly changing its value orientations. However, unlike his predecessors in Varniai and Alsėdžiai, he was sceptical about the spreading ‘book mania’, which, in his opinion, was nothing more but immoderate and aimless reading and collecting of books, with which many representatives of the clergy were infected. Relying on the copies of surviving books, the article discusses the personal library of Valančius, the sources from where they were collected, signs of books and there is an attempt to reveal the various predilections of the bishop’s readings. Thus, the notes on the margins of the books of the Kražiai collegium library found by professor Leonas Vladimirovas are noted. The conclusion is made that from the point of view of social communication and cultural factors Valančius represented more spoken than written (book) culture, although he realized intuitively its significance for the Lithuanian nation, which was awaking from lethargic sleep. Leading life on “the theory of example”, Valančius put all his might into establishing a Christian and God-fearing way of life for Lithuanians. Thus, his personal library, with a few exceptions, can be called the collection of ascetic books, serving both pastoral and popular education tasks.

1 PRIEDAS

Motiejaus Valančiaus asmeninės bibliotekos
knygos ir jų ženklai⁴⁹

1. Ewangelie i Epistoly na Niedziele i Wielki post i wszystkie święta. Wilno: w drukarni Dyecezalney u XX. Missionarzy, 1838. 89 p.

1) *Książka Macieja Wołonczewskiego*; 2) *Kupiona przezemnie pralata Kossakowskiego 1854. r. Julii 1. dnia* (žr. 6 pav.)

2. Homilie Niedzielne Księdza Józefa Zelwowicza. Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego.

T. 1. 1854–172 p.

T. 2. 1854–172 p.

Jedna z książek Macieja Wołonczewskiego Biskupa Zmudz.

3. Kazania w czasie Jubileuszu w Kościele S. Jana Uniwersyt[etskim] Parafialnym miane na nieszporach i kompletach od dnia 28 marca do 13 kwietnia 1826 roku, Wilno: Józef Zawadzki Własnym nakładem, 1826, p. 332.

Własność Macieja Wołonczewskiego.

4. Kazanie miane w Akademickim S. Jana Kosciele przy obchodzie załobnego Nabożenstwa za duszę S. P. Xiędza Marcina Odlanickiego Poczo-butu. Przez Xiędza Augustyna Tomaszewskiego Z. S. B. W. Roku 1810 February 26, Wilno: w drukarni Józefa Zawadzkiego, 1810, 26 p.

Jedna z książeczek Macieja Wołonczewskiego Biskupa Zmudz.

5. Kazanie Na uroczystych Exekwiach w Kościele Akademickim Sgo Jana Dnia 16. Pazdziernika 1815 ku pamiętce ś. p. Hieronima Hrabi Stroynowskiego miane przez Prof. W Imp. Uniw. X. F. N. Golanskiego, Wilno: w drukarni Dyecezalney u XX. Missyonarzy, 1815, 46 p.

1) *Z ksiąg Macieia Wołonczewskiego*; 2) *To kazanie darował X. Macieiowi Wołonczewskiemu Alumnowi Seminar. Głównego JX Franciszek Stulginski Alumn tegoż Seminar. W dowód przyjazni prawdziwey r. 1827 w Wilnie.*

6. *Libellus Theologicus De Fide In Deum Explicata, et in Ventarum Redemptorem Saltem Implicata. Quem Submittit Aloysius Stankun Theol. Mag. Praepositus Vołpensis, Vilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1841. 60 p.*

Ex libris Mathiae Wołonczewski Epis. Sam.

⁴⁹Sudaryta remiantis išlikusiai M. Valančiaus bibliotekos knygų egzemplioriais, saugomais Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo (K 8703 (nr. 2), K 6685 (nr. 3), 672232 (nr. 4), K 4665 (nr. 5), K 7483 (nr. 6), K 8235 (nr. 7), K 7069 (nr. 8), K 7030 (nr. 9), A 11411/U 155660 (nr. 10), A 4745/U 124288 (nr. 11), B6-544/U 155530, B6-544/U 153306 (nr. 14), Lietuvos archyvų departamento (750 (nr. 12) ir asmeninėje V. Staniulio (nr. 1) bibliotekose. – Dėkoju LNB Lietuvos archyvų departamento bibliotekos direktoriui Benjaminui Kalužkevičiui, bibliofilui Vidmantui Staniuliui, atvėrusiems jų žinioje esančius knygų lobynus ir leidusiems jais naudotis.

7. Listopad, Romans Historyczny z drugiej połowy XVIII wieku. Przez Autora pamiątek starego Szlachcica Litewskiego. Wydanie nowe poprawne we 2ch Tomach. Ozdobione portretem na stali Xięcia Karola (Panie Kochanku) Radziwiłła, t. 1, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1862, 342 p.

Jedna z książek Macieja Wołoncewskiego Bisk. Zmudzki.

8. Prawdziwa Filantropia czyli Chrześcijańska miłość ku bliźnim we wzroze cnoty naydoskonalszey założyciela zgromadzenia missyi S. Wincentego à Paulo czterma kazaniami na jegoż obchod uroczysty do powszechnego naśladowania podana przez X[iędza] M[amerta] H[erburta] K[anonika] W[ileńskiego], Wilno: w drukarni dyecezalney, 1842, 122 p. (żr. 5 pav.)

Dedikacija: *Jaśnie Wielmożnemu Najszanowniejszemu Biskupowi Zmudzkiemu Maciejowi Wołoncewskiemu tę drobną pracę swoją z powinną czcią ofiaruje – D. 19 Stycznia 1860. r. – X. Mamert Herburtt Scholastyk katt. Wilę.*

9. Precationes ante et post Missam Dicendae ex Missali Romano Alisque Libris Depromptae Nunc Emendatiores, ac Auctiores prodeunt, Vilnae: Typis S. R. M. et Reipublicae Academicis, 1794, 288 p.

Ex libris Matthiae Wołoncewski.

10. Riflessioni morali supra l' Istoria del Vecchio, e Nuovo Testamento. Date in Luce Dal Signor Di Rayaumont Priore di Sombrevail in lingua Francese, e nuovamente tradotte in lingua Italiana, In Trento: Gianbattista Monauni, 1753, 690 p.

Ex libris Mathiae Wołoncewski Episcopi Samog (żr. 1 pav.).

11. Siegm. Jac. Baumgartens theologishe Gutachten. Zweite Samlung, Hallae: den Johann Justinus Gebauer, 1755, 453 p.

Ex libris Mathiae Wołoncewski Episcopi Samogitiensis.

12. Uwogos Ape Izganimu Duszios Katras Unt Garbes Pona Diewa Ir Pažitka Dwasiszka Izdawie Jo Milista Kunigas Mikoła Smólskis Kanouninkas Wilniaus, Dziekonas, Klebonas Swedasu, Wilniuy: drukarnioy Szwinta Kazimiera Kunigu Missionoriu, 1823, 123 p.

Jedna z książek Macieja Wołoncewskiego Biskupa Zmudzkiego] (żr. 2 pav.).

13. Wiadomość o zgromadzeniu siostrzyczek ubogich we Francyi z Francuzkiego, Wilno: nakładem i drukiem T. Glückberga, 1858, 68 p.

Jedna z książeczek Macieja Wołoncewskiego Bisk. Zmudzki.

14. Zegeri Bernardi Van Espen Presbyteri, J. U. Doct. SS. Canon. Profess. In Academia Lovaniensi, Opera Quacunque hactenus in lucem prodeunt, omnia. Lovanii.

T. 1. 1721–924 p.

T. 2. 1721–855 p.

Ex libris Mathiae Wołoncewski Episcopi Samogitiensis.

2 PRIEDAS

Motiejaus Valančiaus pastabos Kražių gimnazijos
bibliotekos knygose⁵⁰

1. *Był czas kiedy i takowe marzenia uwarzane były za obiawienia Naywyższej Istoty; dziś przeciwnie i biblii iuż niechcą wierzyć. Tak to każdy czas ma swóy gust. Uwaga Ks. Macieia Wołonczewskiego Nauczyciela Religii w Gimn. Kroź. Mag. Teol. 1835 r.* (Buvo laikai, kai ir tokios svajonės buvo vertinamos kaip Aukščiausios Būtybės apreiškimai; o dabar, atvirkščiai, net Biblija nebenorima tikėti. Taip kiekvienas laikas turi savo skonį. Kun. Motiejaus Valančiaus, Kražių gimnazijos religijos mokytojo ir teologijos magistro, pastaba 1835 m.). – Pastaba knygoje: „Revelationes. Acced. Vita abbreviata s. Birgittae. Hymnus ad beatam Birgittam. Cum praefatione Joannis de Turrecremata et Matthiae de Suecia. Edd. Florian Waldauf. Nürnberg, Anton Koberger, 1500“.

2. *1835 anno Matthias Wołonczewski Bibliothecarius hoc opus legisse fatetur, nec non amatori antiquitatum recomendat* (1835 metais Motiejus Valančius, bibliotekininkas, šį kūrinį skaitęs prisipažįsta ir net ne senovės mėgėjams rekomenduoja). – Rankraštinis įrašas (toliau – RĮ) knygoje „Romanae historiae scriptores Graeci minores, t. 3, Frankfurtas, 1590“.

3. *Nota percelebris historici Strykowski* (Garsiojo istoriko Strijkovskio pastaba). – RĮ šalia M. Strijkovskio autografo apie jo pasiuntinystę į Turkiją 1574 ir 1575 m. knygoje „Epifanijus. Opus contra octoginta haereses. Bazelis, 1545“.

4. *Opera Calvinii licet si cum fervore contra catholicos exarata multa continent haud contemnenda. Nota Matthiae Wołonczewski Capelani et Bibliothecarii Cros. 1835* (Kalvino veikalai, nors ir parašyti su įkarščiu prieš katalikus, tačiau jie turi nedaug ką smerktino. Motiejaus Valančiaus, Kražių kapeliono ir bibliotekininko pastaba 1835). – RĮ knygoje „Joannis Calvinii opuscula omnia in unum volumen collecta (s.l.), 1552“.

5. *Eruditissimus Erazmus ad calcem huius operis notavit loca notu diginiora; noli ergo lector perdere tempus in illis investigandis – nota Mathiae Wołonczewski.*

⁵⁰Sudaryta remiantis publikacijomis (L. Vladi m i r o v a s, „Motiejaus Valančiaus pastabos, įrašytos Kražių gimnazijos bibliotekos knygose“, *Apie knygas ir bibliotekas*, Vilnius, 2002, p. 121–122; S. L ū ž y s, „Kauno apskrities viešosios bibliotekos knygos istorijos muziejus“, *Knygotyra*, 1996, t. 23 (30), p. 151; S. L ū ž y s, „Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai XVI–XVIII a.“, *Knygotyra*, 1997, t. 33, p. 25–26) ir *de visu* peržiūrėtais knygų egzemplioriais, saugomais VUB Ret. sp. sk. (II 4590) bei LNB Lituaniist. sk. (B lenk 2/621). – Dėkoju VUB Retųjų spaudinių skyriaus vedėjai Almai Braziūnienei, nurodžiusiai M. Valančiaus pastabą Hermijaus veikale.

Capel. Lib. Cros. Theol. Mag. 1835 anno. (Didžiai mokslingas Erazmas šio veikalą pabaigoje pažymėjo vietas, vertas dėmesio; dėl to, skaitytojau, negaišk laiko, jų ieškodamas. – Motiejaus Valančiaus, kapeliono ir bibliotekininko Kražiuose, teologijos magistro, pastaba 1835 metais). – RĮ knygoje „D. Caecilii Cypriani, Episcopi Carthaginensis martyr, opera per Des. Erasmum Roterdamum saepius a mendis summa uigilantia repurgata et doctissimis Annotationibus ad finem adjectis illustrata. Basileae per I. Hervogium et B. Brans, 1558“.

6. 1835 r. *To dzieło iest i rzadkie i warte czytania. X. M. Wołonczewski Teol. M.* (1835 m. Ši knyga ir reta, ir naudinga skaityti. Kun. M. Valančius, teologijos magistras). – RĮ knygoje „Hierarchia albo o zwierzchnosci w Cerkwi bozey od Iana Dubowicza Archimandryty Monastera Dermanskiego. We Lwowie: Druk Colleg: Societatis Iesu, 1644“ (žr. 4 pav.).

7. *An. 1834. / In hoc volumine miscentur sacra profanis / Opus Hermae antiquitus per celebre, comparatum visio narii medii aevi – M. Wołonczewski Capel. Scholae Kros.* (1834 m. / Šiame tome maišomi šventi dalykai su bedieviškais – / Iš seniausiųjų laikų garsus Hermijaus veikalas pritaikytas viduramžių regėtojams – / M. Valančius, Kražių mokyklos kapelionas). – RĮ knygoje „Liber Trium virorum et trium Spiritualium virginum. Hermae Discipuli S. Pauli Revelationes seu Pastor. Parisiis. Opus typis mandatum anno 1513“ (žr. 7 pav.).

